

**Sharq va G'arb olimlarining tabiat uning inson hayotidagi o'rni haqidagi qarashlari.
Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish masalalari bilan
shug'ullangan pedagog olimlar**

Ikramova Dono Ulug'bek qizi

Annotatsiya: Ushbu tezisda O'rta asrlarda Sharq va G'arb mamlakatlarida yashab ijod etgan buyuk allomalarning tabiatshunoslik fani rivojlanishiga qo'shgan hissalar, bu buyuk allomalarning hali ekologiya fani dunyoga kelmagan davrda tabiat va undagi muvozanat, o'simlik va hayvonot dunyosi, tabiatni e'zozlash haqidagi qimmatli fikrlari va maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish masalalari bilan qay tarzda shug'ullanganliklari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: tabiat, rivojlanish, tabiatning roli, qadimiy qo'lyozmalar, fanining istiqbollari, o'rta asrlar, ekologiya, o'simlik va hayvonot dunyosi, yer, matematika, geologiya, astronomiya, etnografiya, tibbiyot, tarixiy- huquqiy bilimlar, ilmiy-falsafiy, ilmiy asarlar.

Аннотация: В тезисной работе освещается вклад в развитие естествознания великих ученых, живших и творивших в странах Востока и Запада в Средние века, ценные мысли этих великих ученых о природе и равновесии в ней, растительном и животном мире, бережном отношении к природе в период, когда еще не зародилась экологическая наука, и о том, как они занимались вопросами приобщения дошкольников к природе.

Ключевые слова: Природа, развитие, роль природы, древние рукописи, Перспективы науки, средневековье, экология, флора и фауна, земля, математика, геология, астрономия, этнография, медицина, историко - правовые знания, научно- философские, научные труды.

Abstract: This thesis highlighted the contribution of the great allomas living and creating in the countries of the East and West in the Middle Ages to the development of Natural Science, the valuable thoughts of these great allomas on nature and balance in it, plant and animal life, respect for nature and in what way they dealt with the issues of introducing preschool children to nature.

Keywords: nature, development, the role of nature, ancient manuscripts, perspectives of science, medieval, ecology, flora and fauna, Earth, Mathematics, Geology, Astronomy, ethnography, medicine, historical and legal knowledge, scientific and philosophical, scientific works.

O'rta asrlarda Sharq va G'arb mamlakatlarida yashab ijod etgan olimlar tabiatshunoslik fanining rivojlanishiga katta hissa qo'shganlar. Shulardan 847-yilda Muhammad al-Xorazmiy “Kitob surat ul-arz” nomli asarini yozdi. Unda dunyo okeanlari, quruqlikdagi qit'alar, qutblar, ekvatorlar, cho'llar, tog'lar, daryo va dengizlar, ko'llar va o'rmonlar, ulardagi o'simlik, hayvonot dunyosi, shuningdek, yerning asosiy boyliklari hamda boshqa tabiiy resurslar haqida ma'lumotlar keltirilgan. Ushbu risolada matematika, geologiya, astronomiya, etnografiya, tibbiyot, shuningdek dunyo xalqlarining tabiiy ko'nikmalari va tarixiy- huquqiy bilimlari umumlashtirilgan.

O'rta Osiyo xalqlari ijtimoiy-falsafiy fikrlarining eng yirik va mashhur vakillaridan biri Abu Nasr Farobiyning ilmiy-falsafiy merosi nihoyatda boy. Uning asarlari hozirgacha to'liq aniqlanmagan. Nemis olimi M.K. Brokkelmanning ro'yxatida Farobiyning turli sohalarga oid 180 ta asarining nomi keltirilgan. Farobiy tabiatshunoslikning turli tarmoqlari bilan shug'ullangan bo'lib, uning “Kitob al-hajm va al-miqdor”, “Kitob al-mabodi al-insonia” (“Insoniyatning boshlanishi haqida kitob”), “Kitob al-a'zo al-hayvon” (“Hayvon a'zolari to'g'risida kitob”) nomli asarlari bunga dalil bo'la oladi.

Abu Rayhon Beruniy koinotdagi hodisalarni taraqqiyot qonunlari, narsa va hodisalarning o'zaro ta'siri bilan tushuntirishga urinadi. Olim yerdagi ba'zi hodisalarni quyoshning ta'siri orqali izohlaydi. Beruniyning fikricha, yerdagi o'simlik va hayvonot

olamining yashashi uchun zarur imkoniyatlar cheklangan. Lekin o‘simlik va hayvonlar doimo ko‘payishga intiladi va shu maqsadda kurashadi

Beruniy asarlarida o‘simlik va hayvonlarning biologik xususiyatlari, ularning tarqalishi va xo‘jalikdagi ahamiyati haqida ma‘lumotlar topish mumkin. Beruniy “Saydana” degan asarida 1116 xil dori-darmonlarni tavsiflagan. Ularning 750 tasi turli o‘simliklardan, 101 tasi hayvonlardan, 107 tasi esa minerallardan olinadi. Beruniyning “Qadimgi avlodlardan qolgan yodgorliklar” va “Hindiston” asarlarida o‘simlik va hayvonlarning tuzilishi hamda ularning tashqi muhit bilan o‘zaro aloqasi haqida ham qiziqarli ma‘lumotlar keltirilgan. Beruniy o‘zining tabiiy- ilmiy kuzatishlari, tajribalari asosida tabiatdagi hodisalar ma‘lum tabiiy qonuniyatlar asosida boshqariladi, ularni tashqaridan ta’sir etuvchi har qanday kuch o‘zgartirish qobiliyatiga ega emas, degan xulosaga keladi.

Abu Ali ibn Sino yirik qomusiy olim sifatida tanilgan. Uning 450 ta asari mavjud bo‘lib, bizgacha 240 tasi yetib kelgan. Ibn Sino asarlari orasida “Tib qonunlari” shox asari tibbiyot ilmining qomusi bo‘lib, o‘rta asr tibbiyot ilmi tarqalishining oliy cho‘qqisi bo‘lib hisoblanadi. Ibn Sinoning tog‘larning vujudga kelishi, yer yuzining davrlar o‘tishi bilan o‘zgarib borishi, zilzilaning bo‘lishi kabi turli tabiiy jarayonlar haqidagi fikrlari geologiya ilmining rivojlanishiga katta hissa qo‘shdi.

Zahiriddin Muhammad Bobur o‘zining «Boburnoma» asarida o‘zi ko‘rgan-kechirganlari, yurgan joylari tabiati, boyligi, urf-odati, hayvonoti, o‘simliklarini tasvirlagan. Asarda yer, suv, havoga tegishli xalq so‘zlari ko‘plab uchraydi. Bobur o‘z asarida joyning geografik o‘rni, qaysi iqlimga mansubligi, o‘simliklari, hayvonlari haqida bayon etgan va O‘rta Osiyoda qadim vaqtlardan buyon qovun, bug‘doy, o‘rik, nok va mevalarning bir necha navlari borligi haqida ta’kidlagan. Asarda Bobur borgan joylarining tabiati va o‘ziga xos xususiyatlarini Andijon bilan taqqoslagan hamda O‘rta Osiyo, Afg‘oniston, Xuroson va Hindistondagi hayvonot dunyosi haqida batafsil bayon etib bergan.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish masalalari bilan juda ko'p pedagog-olimlar shug'ullanganlar.

I.G. Pestalossi 1746-yilda shveytsariyalik shifokor oilasida tug'ilgan. U o'z zamonasining mashhur pedagogi bo'lgan. Uning fikrlari haligacha pedagogika sohasida qo'llanib kelinadi. Uning fikricha, bolaga berilayotgan tarbiya tabiat bilan uyg'un bo'lishi kerak. U Y.A. Komenskiy, Jan Jak Russolarning ushbu g'oyasiga amal qildi: “Insoniy kuchlarning o'sishi uchun tabiat qilayotgan harakatga yordam berilmasa, bu harakatlar odamlarni hayvoniy- hissiy xususiyatlardan sekinlik bilan qutqaradi. To'g'ri tarbiya esa ularni, ya'ni barcha insoniy kuchlarni o'stirishga yordam beradi”. I.G. Pestalossi dunyo pedagogika fanining taraqqiyotiga katta hissa qo'shib, o'z asarlari bilan o'ziga haykal yaratgan olimdir.

Rus milliy pedagogikasining asoschisi K.D. Ushinskiy boshlang'ich maktabdagi ta'lim mazmunini asoslab berish bilan birga undagi qonun-qoida, tartib, metod va vositalarini ham ishlab chiqib, didaktika faniga katta hissa qo'shdi. Bu esa ajoyib yangilik sifatida muhim ahamiyat kasb etdi. U, eng avvalo, o'qitishni bolalar mehnati bilan bog'lashni tavsiya qildi.

S.A. Veretenikova “Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi” kitobida, har bir yosh guruhidagi bolalarni yil fasllariga qarab tabiat bilan tanishtirish metodini asoslab bergan.

P.G. Samorukova tahriri ostidagi “Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish” o'quv qo'llanmasida tabiat bilan tanishtirish metodlari, vositalari va usullari, ish shakllari, bolalar bog'chasi hovlisidagi tabiat burchagini tashkil etish masalalari keng yoritilib berilgan.

M.M. Markovskaya “Bolalar bog'chasida tabiat burchagi” kitobida, tabiat burchagini tashkil etishning shartsharoitlari, undagi xona o'simliklari, hayvonlar, tabiat burchagidagi mavsumiy ishlar, bolalarni tabiat burchagidagi hayvonlar bilan tanishtirish yo'llarini ko'rsatib bergan.

A.G. Grigoryans, U.B. G'ofurovalarning “Bolalar bog‘chasida ekologik tarbiya” nomli qo‘llanmalarida ekologik tarbiya berish metodlari, yo‘llarini misollar orqali yoritib, bolalarda oddiy izlanuvchanlik faoliyatini tarbiyalashning yo‘llari haqida qimmatli maslahatlar berganlar.

Xulosa. Tarix zarvaraqlarida o‘zlarining o‘chmas, unutilmas nomlarini qoldirgan buyuk pedagog-olimlar bola tarbiyasida tabiatning ahamiyati. uning bola ruhiyatiga qanday ta’sir qilishi haqida ilmiy fikrlarni aytib o‘tganlar va bu borada ko‘plab asarlarni yozishgan. Shunday ekan biz avlodlar ham bolalarni tabiat biln tanshtirish masalalarida ajdodlarimizning fikr va tajribalariga tayansakgina bu borada yaxshi natijalarga erisha olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Jabborova Tabiat bilan tanishtirish metodikasi 2006
2. Jabborova Tabiat bilan tanishtirish metodikasi 2002
3. O.HASANBOYEVA, X.JABBOROVA, Z.NODIROVA. TABIAT BILAN TANISHTIRISH METODIKASI. Toshkent — 2016
4. X.J.Jabborova. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TABIAT BILAN TANISHTIRISH METODIKASI Toshkent – 2009
5. Ekologicheskoe-vospitanie-v-detskom-sadu-srednyaya-gruppa-provedenie Lex.uz